

Düşmek İmajı ve Şeyh Galib'in Düşüşü

Doç.Dr. Ali YILDIRIM*

Özet: “Düşüş”, içinde bulunulan varlık alanından, istem-dışı bir inişi niteler. Sahip olunan bu varlık alanını kaybetmenin yanı sıra, düşenin de bir değersizlik duygusuna uğramasına neden olur. Düşüş, sahip olunan değerlerden uzaklaşma veya temelde onları kaybediş olmakla birlikte, istikamet olarak daha aşağıları göstermektedir. Ancak bununla birlikte düşmek, esasında uzaklaşmanın bir göstergesidir. Düşüşün olumsuz görünen bu yönlerinin yanında, onu olumlu kılan yönleri de vardır. Her şeyden önemlisi düşüş, kaybedilen varlık alanının önemini insanlara hatırlatır. Zira hemen yanında olan değerlerin önemi, ancak ondan uzaklaştıkça anlaşılır. Ayrıca kaybedilen bu düzeye tekrar nasıl çıkılacağı noktasında ipuçları verir.

İnsanlığın Hz. Adem’le yaşadığı yüce düşüş, onların hepsinin bilinçaltında izler bırakmıştır. Bu düşüşün işlenen bir suça bağlı olması, değişik din ve kültürlerde farklı algılanagelmıştır. İslam dini, bu hususta, her şeyin ezelde böyle takdir edildiği düşüncesiyle, insanın “inişte”ki masumluğu anlayışını geliştirmiştir. Ancak bu düşüş bütün insanlıkta bir kırılma noktası da nedeni olmuştur. Bu çalışmada, yukarıdaki düşünceler ışığında, şiirleri derin tasavvufi remizler içeren Şeyh Gâlib’in, özellikle bir gazeli ve tardıyesinde “düşüş”ün izleri aranıp bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Düşmek, Hz. Adem, Şeyh Gâlib, tasavvuf

Giriş

“Düşmek” kelimesi, dilimizde öteden beri kullanılan özelliklerine bağlı olarak, hayatın farklı alanlarını değişik kelime dizgeleriyle ifade etmede, saçaklanan bir anlamlar dünyası sunmaktadır. “Düşmek” fiili, her şeyden önce bütün varlıksal alanları kapsayan yönüyle, bulunulan “üst düzey”i veya sahip olunan “mevki”i kaybetme anlamını içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla düşmek, varlık alanlarındaki/katmanlarındaki dehşetli düşüşü ile insanlığın kolektif bilinçaltında hep olagelmıştır. Bu “yüce düşüş”, insanoğlunun hayatındaki her “kare”de kendisini hissettirmiştir.

Dilimizde ve dolayısıyla edebiyatımızda “düşüş”, her ne kadar bazı kullanımlarda olumlu/yapıcı anlam değerleri ile görünse de, bize hemen tamamen

*Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ELAZIĞ
ayildirim@firat.edu.tr

olumsuz/yıkıcı bir anlamlar dizgesi sunar. Hoş düşmek, pay/hisse düşmek, bolluğa düşmek, güzele/iyiye düşmek gibi kullanımlara karşı, edebiyatımızda özellikle “düşkün” diye de tavsif edilen, “aşka düşmüş” aşkın derde, belaya, zahmete, sıkıntıya, ayrılığa, yollara, dağlara, çöllere, dillere, tuzaklara, ateşlere, ayaklara, hataya, kararsızlığa, hayrete düşmesi en belirgin özelliklerinden sayılmıştır. Yine sevgili ile ilgili olarak, dillere düşmek, pazara düşmek, ortalığa düşmek, fitne düş(ür)mek, hep olumsuzlukları barındırmaktadır.

“Düşmek”, fiziksel olarak belli bir düzeyden daha alt düzey veya düzeylere inişi anlatılmaktadır; ancak bu inişte bir istem-dışılık/gayri ihtiyarlık söz konusudur. Bilerek, isteyerek düşmek dil mantığı ve insan yaratılışına aykırı görünmektedir. Bütün bunlara rağmen bir “düşme” gerçeği de hayatın veya bütün varlıksal alanların kaçınılmaz bir olgusudur. Kaldı ki âşğın (belki de bütün insanların) halleri olan düşmek, görünürde şikayet konusu edilmiştir; âşik esasında şikayetçi görüldüğü bütün bu hallerden memnundur. Zira âşığı, aşka “kemâl” düzeye, bu düşüşlerdeki haller çıkaracaktır.

*Gönül hevâya uyup ârzû-yı gurbete düşmüş
Reh-i safâ diyerek hârzâr-ı hayrete düşmüş (Neşâtî)*

İlk düşüş, ilk günahın/hatanın/suçun bir zorunlu sonucudur. İnsanlığın bilinçaltında bu “günahkâr”lığın suçluluk hissi her zaman var olagelmıştır. Bu “günah”ın nihâi sonucu da tabii ki “düşmek” eylemiyle ifade edilmiştir; ancak dinler ve kültürler arasında da bu hadise farklı algılanmıştır. Semavi dinler ve bunlara bağlı kültürlerde, Hz. Adem’in bir günah/suç işlemesi nedeniyle cennetten çıkarılması, gerçik temelde benzer olmakla birlikte, farklı algılanmıştır. Nihayetinde Hıristiyan geleneği Hz. Adem’in cennetten “kovulma”sını ön plana çıkarıp söz konusu ederken, İslamî gelenek, bunu bir “düşüş”, bir “ayak sürçmesi”, hatta “indirilme” biçiminde değerlendirmiştir. Hıristiyanî gelenek insanın bu ilk ve “kadim” suçunun cezasını hâlâ çekiyor olmasının izlerini taşırken, İslamî gelenekte Hz. Adem veya insanlık bu ilk günahın suçluluğunu yaşamayan yanı sıra, inmeden, hatta o anda affedildiğinin de bilincindedir. Bunun izlerini, Hıristiyan ve İslam geleneklerinde, insanın doğumundaki günahkarlık ve masumluk anlayışlarında da gözlemlemekteyiz.

*Ezeli biliş idik birliğe yitmiş idik
Mevcudât düşdi irak vücûd cân yatağıdır (Yunus Emre)*

Aslında mutasavvıflar, “ilk düşüş”ü, Allah’ın varlık âlemini yaratma iradesine kadar götürmektedirler. “Âlem-i sekinet”te huzur ve sükun içinde, O’nunla bir olan insanın/varlığın “sabit ayn”ları yaratılarak, O’ndan ayrılmış ve dolaşısıyla düşmüştür. Bu durum mutasavvıfların devir nazariyesi ile de örtüşmektedir. Zira İlahi nurdan yaratılan varlık, hiyerarşik bir iniş yayını (kavs-i nüzul) takip ederek “dip nokta” olan dünyaya kadar gelir. Bu itibarla dünya

en alçak noktayı sembolize etmektedir. Zaten gelenekte insanların doğum yeri olarak “maskat-ı re’s” (başın düştüğü yer) ifadesinin tercih edilmesindeki temel sebep de bu ve benzeri anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Bütün düşüşlerde olduğu gibi, ruhani iniş veya düşüş de insanın kendi seçkisi/ihtiyarı ile değildir; ancak düşülen noktadan çıkışa geçmek ve çıkıştaki başarı, insanın kendi gayret ve çabası içinde görülmüştür.

Hîç yokdu sipihre bir niyâzım

Der-kâr idi ayş u nûş u sâzım

Yanımca gezerdi serv-i nâzım

Açılmamış idi böyle râzım

Reşk-âver-i nev-bahâr idim ben

(*Şeyh Gâlib*)

Yaratmayla birlikte ayrılık, ayrılıkla birlikte düşüş, düşüşle birlikte aşk başlamıştır. Aslında aşkı, var ve dinamik kılan bizatihi ayrılıktır. Dolayısıyla yaratma ve buna bağlı düşüş olmasa idi, nihayetinde aşk da olmayacaktı. Zaten Allah’ın yaratma iradesinde de aşk yok mudur? Zira Allah “Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim” demiştir. Bu sebeple edebiyatımızda Allah, “mutlak maşuk” olmanın yanı sıra “mutlak âşık”tır da. Hatta Allah, öncelikle âşık olarak bilinmiştir. “Aşk, unutmamak gerekir ki, acı ve kaygılardan asla ayrılmaz. Âşıklar sevgililerini arzularlar ve sevgiliye ulaşmak ne kadar zor olursa, âşıklar o kadar büyük ilahî acı çekerler. Aşkın gayesi birliktir ve birliği meydana getiren ilahî sıfatlar da rahmet ve lütuf sıfatlarıdır. Ne var ki aşk, birleşme isteği gibi ayrılma da ister. Deneme ve yanılma olmadan aşk da olamaz. Gerçek aşk sevgili uzakta olduğu zaman daha da yoğunlaşarak kendini kanıtlar. Bu yüzden âşık gazap ve şiddet isimlerinin etkilerini tecrübe etmelidir; zira Allah’ın uzaklığını izhar eden bu isimlerdir” (Chittick 1997: 93).

Tâ halka-i zülf-i yâre düşdün ey dil

Dâm-ı gam-ı rûzgâra düşdün ey dil

Efsûs ki kutb-ı ehl-i cem’iyyet iken

Ol dâ’ireden kenâra düşdün ey dil

(*Fuzûlî*)

Düşüşün insani boyutu, yani Hz. Adem’in cennetten yeryüzüne indirilmesi, zaten ezelde takdir edilmişti. “Allah Âdem’in yaratılışının daha başında, ‘Ben yer yüzünde bir halife var edeceğim’ (2: 30) demişti. O, Âdem’i dünya için yarattı, cennet için değil. ‘İniş’ yer yüzüne iniştir” (Murata-Chittick 2000: 226). Yani insanlığın tekamülü için Hz. Adem’in (insanlığın) “bi’l-vesile” yer yüzüne indirilmesi, yani düşmesi gerekiyordu. “İnsani yetkinleşmenin tüm imkanlarını elde etmek için, O’na yakınlık kadar O’ndan uzak kalışı da tatmaları gerekiyordu. Tevhid’i tesis etmek için, insanların hem teşbih, hem de tenzih sıfatlarını tecrübe etmeleri gerekiyordu”(age 2000: 227). İniş veya düşüş, çıkış için zaruri bir haldir; zira inmeden çıkamazsın, düşmeden kalka-

mazsın. Bu nedenle “düşüş”ü mutlak anlamda olumsuz algılamak, esasında eksik ve yanlış bir düşüncedir. Tasavvuf erbabı “mutlak birlik”ten ayrı düşmenin acısını görünürde sürekli dile getirmiş; ancak düşüş olmasa idi, kendisinde var olduğu “Mutlak”ı idrak etme noktasında eksik kalmış olacaktı. “Can özdeğinin bu iki kutbu (Ruh-gönül)’nun âhenkle yeniden birleşmesi, simyada kimya evliliği terimiyle anılır ve gönlün Ruh ile yeniden birleşip böylece Düşüş’te yitirdiğini yeniden elde ettiği, daha yüksek birleşme, ‘gizemli evlilik’ yönünde bir hazırlık adımıdır” (Lings 2003: 31).

Düşdüğine eyleme teessüf

Mi’râcını çehde buldı Yûsuf

(Şeyh Gâlib)

Serverlik ister isen üftâdelik şî’âr it

Kim düşmeden ayaga çıkmadı başa bâde

(Fuzûlî)

Başta Mevlana olmak üzere, vahdet halini tekrar yaşayan (yani ölmeden önce ölen) bütün tasavvuf ehli O’ndan ayrı düşmenin hüznünü yaşamış ve dile getirmiştir. Tasavvuf ehli “İlm-i İlahî”deki varlığın arketipleri diyebileceğimiz “sabit ayınlar”ının yaratılması ile, mevcudatın, özellikle insanın, asıl vatanından ayrılarak gurbete düştüğünü düşünmüşlerdir. Mesnevi’deki meşhur “Neyistan” ve “Ney” metaforları da, asıl vatan ve buradan ayrılarak gurbete düşen insanı sembolize etmektedir. Bu itibarla “düşüş”ü mutlak anlamda iniş olarak algılamanın ötesinde O’ndan, yani sevgiliden uzaklaşma olarak da anlamak gerekmektedir.

Yürüridüm anda pinhân Hak buyruğı virmez amân

Vatanumdan ayırdılar bu dünyâyâ düşdi gönül (Yunus Emre)

Mutasavvıflara göre muazzam düşüş ve çıkış hareketlerinden birisi de varlığın sürekli, “müteselsilen” var olup-yok olma evresidir. Mutasavvıflar, varlığın Allah’ın Kâbız ve Bâsıt (Tura 1997: 66) sıfatlarına bağlı olarak, ânin tasavvur dahi edilemeyen bir küçük dilimi içerisinde sürekli var olup yok olduğunu söylerler (İzutsu 1999: 283). Bu durum o kadar seridir ki her şey sürekli var gibi gözükmektedir. Dolayısıyla vücut iki hareket ile varlık ve yokluk arasında gidip gelmektedir. Bu bir nevi merkezî noktadan (a’yân-ı sâbite), varlığın “neş’et” ederek, çember veya çember katmanlarını oluşturması yani yayılmasını (inbisat) ve tekrar çemberden çıkış noktasına dönüşünü (inkıbaz) sembolize etmektedir. Varlık âlemindeki insanın nefes alıp vermesi, çiçeklerin açıp kapanması, kalp atışları, med-cezir, kudümün düm-tek ritmi hep bu döngüyü anlatma noktasında semboller olarak görülmüştür. Mutasavvıflar bütün düşüncelerini Kur’an’a dayandırdıkları gibi, bunun da izlerini âyetlerden çıkarmışlardır. Onlara göre “Allah, Kaf suresi 15. âyette: “Halk her anda yok olur, mevcut olur, yok olur, var olur” demektedir. Çünkü Hakk’ın her anda bir tecellisi olur. Bir anda iki tecellisi veyahut iki anda bir tecellisi ol-

maz...” (Seyyid M. Nur 1976: 160). Bu hususla ilgili Mevlânâ da şöyle der: “Dünya ırmağın suyu gibidir. Hep aynı görünür. Fakat yeniden yeniye akıp gider. Gelir, akar; bu nereden geliyor.” (Mevlânâ 2000: 232).

*Göz yumup cihândan aç gözünü kendi hâline
Sen göz yumup açınca bu âlem gelir gider (Âdem Dede)*

Gâlib'in Düşüşü

Makalemize esas teşkil eden şiirler, Gâlib'in “düştü” redifli gazeli ile *Hüsn ü Aşk'ta* geçen “idim ben” redifli tardiyyesidir. Bu şiirlerde bir bütün olarak gözlemlediğimiz tema veya ruh hali, onun diğer şiirlerinde de öyle veya böyle karşımıza çıkabilecek hususlardır. Nihayetinde Şeyh Gâlib'in şiirlerinin çoğu, derin tasavvufi remizler içermektedir. Bu remizler, diğer tasavvufi şiirlerde olduğu gibi, çoğu zaman sıradan, ters, çelişkili, muğlak anlamları olan ifadeler içine gizlenmektedir. Dolayısıyla şiirleri anlamlandırırken, bunları dikkate almaya ihtiyaç vardır. “Tasavvufi metinleri yorumlarken, derin teolojik ve felsefi anlamlar verdiğimiz çoğu sözün, açık göndermeleri olan sözcük oyunları içerebileceğini de unutmamak gerekir. Klasik metinlerde karşılaştığımız kimi tanımlar, sufi üstatlarca söylenmiş bir tür koan (çözülmesi zor bir bilmece)'dir; işiteni şaşırtmayı, mantık melekelerini karıştırmayı ve böylece ilgili sözcüğün ya da söz konusu tasavvufi ‘hal’ ve ‘makam’ın gerçek anlamının mantıksal olmayan kavranışını açığa çıkarmayı amaçlayan bir paradokstur” (Schimmel 2001: 28). Allah, Allah aşkı, varlığın arka planı çok soyut ve derin sırlar içerdiği için, bu konuları ulu orta konuşmamak mutasavvıfların düsturu olmuştur. Bütün bunlar, onları söyleyenlere bir tepki olarak dönebileceği gibi, yetkin olmayanların bu sözler karşısında ‘doğru yol’dan sapacağı endişesi de düşünülmüştür. Onun için ilahi sırlar remizlerle anlatılmalı idi. Bu sebeplerle, “Cüneyd, simgelerle (işaret) konuşma sanatını, hakikati imalarda bulunarak ifade etme sanatını geliştirmiştir” (Schimmel 2001: 71).

Mevlevi bir babanın oğlu olan Şeyh Gâlib, doğduğunda kendisini mistik bir atmosferin içinde bulmuştur. Klasik medrese tahsili görmemesine rağmen, babası ve babasının yakın arkadaşları olan Mevlevi ileri gelenlerinden düzenli Arapça, Farsça, din ve tasavvuf bilgileri almış, Mevlevilik geleneğinden beslenmiştir. Onun, tasavvufun derin mistik boyutunu başta Mevlâna olmak üzere İbn Arabi, Gazali, Cüneyd, Zünnun, Hallac, Molla Cami, İbnü'l-Fariz vs. gibi tasavvuf büyükleri ve mütefekkirlerinin eserlerini okuyarak öğrendiğini biliyoruz.

Hüsn ü Aşk'ta, Aşk'ın ruhi tekamülde geçirdiği merhaleler, bütün tasavvuf geleneğinde benzer kurgular ve sembollerle anlatılabilmiştir. Hatta Gâlib'in metinlerarasılık (Holbrook 1998: 63) bağlamında düşünüldüğünde Mesneviden de ilham aldığı şüphesizdir. Yine “seyr ü süluk”un bizatihi içinde olan

Gâlib'in, Aşk'la ve onun macerası ile örtüşen hallerinin olması kaçınılmazdır. Ancak bütün bunlara rağmen "şiiir, otobiyografi değildir, dolayısıyla şairin anlattığı yaşantıyı gerçekten yaşayıp yaşamadığı yersiz bir sorudur... Burada söz konusu olan, yaşantıların gerçek olup olmadığı değil, şiiirin yaşantıları yorumlayış şeklidir." (Andrews 2001: 84). Bunun yanında şiiir, tamamen şairin şuurulu söyleyişlerini içermez; belki de daha çok, şairin şuuraltını dillendirir.

Gâlib'in *Hüsn ü Aşk* mesnevisi ve *Divanı*ndaki pek çok şiiirini, onun ruhsal, duygusal ve hayali tecrübeleri olarak okuyabileceğimiz gibi, bütün bunları insanlığın ortak serüveni olarak okumak da mümkündür. "Aşk'ın yolcuğundaki tüm figürler gibi- kuyudaki şeytan, bozkırdaki cadı, kaledeki prenses, hisardaki hekim de bileşik insan ruhunun bir düzeyini simgeliyor olabilir." (Holbrook 1998: 92). Aşk'ın Hüsn (Mutlak)'e ulaşma yolunun hemen başında sonsuz derinlikteki kuyuya düşmesi ile Hz. Âdem (insanlık)'in "insan olma" veya "insanlığı gerçekleştirme" gayesiyle dünyaya düşüşü arasındaki muazzam benzerlik hemen dikkati çekmektedir (Doğan 2005: 182). *Hüsn ü Aşk*, Aşk'ın iniş çıkışları, düşüş kalkışları, parçalanıp ayrılışları ile doludur. "Aşk, Aşkar'ından (atından) bir gölge gibi düşmüş; korundan bir kıvılcım gibi ayrılmıştır" (*Hüsn ü Aşk* 1992: beyit 1897), "Onun gönül sırcası, yüz yerinden kırılmış; taşlık yere dökülüp saçılarak o yeri mekan edinmiştir" (*Hüsn ü Aşk* 1992: beyit 1922). Sufilere göre, yani İslamın iç boyutunu dile getirmeye çalışan Müslümanlar açısından, tüm İslami inanç ve uygulamalar, İlahi kaynağımızla uyum elde edebilelim diye özbenliklerimizi dönüştürmek için düzenlenmiştir (Chittick 1997: 117).

Gâlib'in söz konusu gazeline dönersek, bu gazeldeki düşünce ve duygulanımlarını, şairin genel olarak hayatında, özel olarak "reh-i Mevlevi"de tecrübe ettiği bir düşüşle ilgili kılmak mümkündür. Şiiiri birkaç anlam katmanı içinde yorumlamak mümkün gözükmektedir. Her şeyden önce şiiirde yoğun bir şikayetler zinciri karşımıza çıkmaktadır. Farklı anlam değerleri ile karşımıza çıkan "düşüş"lerin bulunduğu ortak payda, olumsuzlukları içeriyor olmasıdır. "Düşdü" rediflerine bağlanan anlamlar dizgesi, bu olumsuzlukları pekiştiren yapılar olarak ortaya çıkmaktadır.

Şiiirin hemen ilk dizesinde bir "deniz" mazmunu ile karşılaşmaktayız. Gelenekte deniz, tehlikelerin, zorlukların, dengesizliklerin; sahil (kenâr) ise kurtuluşun, feraha, rahata kavuşmanın göstergesi olmuştur. Oysa ki Galib'in bu beytinde olduğu gibi, deniz tam zıt bir algılama ile merkezin, asılın, bütünlüğün yani Mutlak'ın bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Dize içinde denizin gizlenmiş olmasının da, açık varlığına rağmen gizli olan Mutlak'a, bir takım ipuçlarıyla ulaşmamıza gönderme olduğu açıktır. "Bir şiiir yalnız o şiiire giren değil, bir de girmeyen kelimelerden meydana gelir... Bir şiiirin güzelliği kendi dışında bıraktı-

ği kelimelerin sayısıyla doğru orantılıdır... Aynı yapı içinde aynı anda birlikte var olan birimler arasındaki ilişkiler dizimsel bağıntılar olarak adlandırılır. Bir yapı içindeki birimler ile bu birimlerin yerini alabilecek değerde olan ama o yapı içinde var olmayan birimler arasındaki ilişkiler de dizisel bağıntıları (ya da çağrışımsal bağıntıları) oluşturur.” (Rifat 2000: 26).

Belâ mevc-âver-i gird-âb-ı hayret nâ-hudâ nâ-bûd

Adem sâhillerini tutdı dirîğâ bâng-ı nâ-mevcûd (Şeyh Gâlib)

“İlahî zatı etkin aşkla bir tutanlar kolayca aşk ummanı imgesini geliştirebilmişlerdir. Zihinsel bilgi, aşk ummanın yalnızca kuru kıyısıydı” (Schimmel 2001: 281). Allah'ın “iki bağışlayıcılık adından ilki er-Rahman, el-Muhît (Her şeyi Kuşatıcı) adı ile ilgilidir ve bu sözcüğün kapsamında umman anlamı vardır” (Lings 2003: 48). Schimmel, denizin tasavvufun en eski dönemlerinden beri Bir'i ve Bir'deki farklı görünüşleri sembolize etmesini şöyle anlatır:

“Kuramsal olarak İbn Arabi ve izleyicileri tarafından vurgulanan, Allah ile insanın asıl birliği duygusu, şairlerce çeşitli simgelerle ifade edilmiş; ummandan, dalgalardan, köpükten ve damladan söz etmekten hoşlanırlar; bunların her biri farklıymış gibi görünse de aynı sudur söz konusu olan. Niffarî, İlahi ummandan söz eden ilk kişiymiş gibi görünüyor. İbn Arabi, İlahi zatı, içinde geçici biçimlerin dalgalar gibi belirip kaybolduğu, tekrar görünüp sonsuz derinliklerinde kaybolduğu, yeşil bir umman olarak canlandırmıştır. Rûmî, Allah'ın ummanından söz ettiği pek çok şiirinde onu taklit etmeye çalışmıştır; ancak bu imge daha eskilere gider. Allah ile dünya arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar üzerinde düşünüp onların aslı birliğini ve geçici farklılaşmalarını örneklendirmek isteyen herkes, umman imgesini kullanır; bu imge psikolojik olarak kişinin bütünde birleşme ve yok olma özlemini mükemmel simgeler.” (Schimmel 2001: 280)

Yine Mesnevi'de anlatılan, “Tavuk ve kaz yavruları” hikâyesinde gördüğümüz gibi, tavuğun kuluçkasından çıkan kaz yavruları, kendi tabiatlarına uygun olmayan tavuk (dünya, kesret)'tan uzaklaşarak, kendiliklerinden deniz (Mutlak)'e gitmektedirler (Mevlana 1985: C.II, 506). Bu hikâyede de vurgulandığı gibi, her insanın mayasında, yaratılışında onu 'Mutlak Varlık'a doğru çeken bir kuvvet vardır. Bütün bunların yanında Gâlib'in gönül kaygısı, belli ki fırtınalı olan bu denizin dalgalarına dayanamayıp kırılmıştır. Fırtınalı umman, Allah'ın celâline bir göndermedir. Gönül kaygısının kırılmış olması, onu sahile atmıştır. Yani kıyıya çarparak değil, denizde kırılarak sahile düşmüştür. Gönül kaygısının kırılmış olması ilginç gözükmektedir. Kırılmanın tasavvufun meşakkatli ve çetin yolundan ileri geldiği aşıkardır. Tasavvuf yolundaki kalp kırıklığını Schimmel şöyle anlatır: “İnsanın Allah'ı 'buluş'ta nasıl hazırlanması gerektiğini göstermek için sıklıkla kullanılan bir başka imge de 'kırılma'dır. Bir

kudsi hadis şöyle der: “Ben, kalpleri benim uğruma kırılanların yanındayım.” Kurmak için kırmak teması, bir hazırlık evresi olarak, zühd hayatıyla tam bir uyum içindedir...Nefs kırılmalı, beden kırılmalı, kalp kırılmalı ve Allah’ın kendisine yeni bir kâşâne (köşk) yapabilmesi için her şey yok edilmelidir” (Schimmel 2001: 191).

*Şimdi gam-ı intizâra düşdüm
Bülbül gibi nev-bahâra düşdüm
Çün nârı geçip kenâra düşdüm
Sâgar gibi pâre pâre düşdüm
Mey-nûş-ı itâb-ı yâr idim ben*

(Şeyh Gâlib)

18. yüzyıl, Hint üslubunun önde gelen şairlerinden Bîdil’in “sık sık kullandığı sözcük ‘şikest’ yani ‘kırık’tır; mutasavvıfların kalplerinin hâlini tarif etmek için her zaman baş vurdukları bir tutumdu bu” (Schimmel 2001: 360). Ancak bu dizede daha ilginç olan husus, kırılan gönül kayığının “kenara düşmüş” olmasıdır. Şüphesiz bu, bir dışlanmışlık, parçalanmışlık ve asıldan uzak kalmışlığı ifade etmektedir. Nihayetinde “gazap ve Allah’tan uzak kalmak, birbirinden ayrılmaz niteliklerdir.” (Murata-Chittick 2000: 210). Bütün bunlardan önce düşünülmesi gereken husus, şiirin “yine” zarfıyla başlamış olmasıdır. İlginç olan, bu kelimenin diğer beyitlere de uyarlanabilir olmasıdır. Bu kelime, Gâlib’in daha önce, en az bir kez bu halleri tecrübe ettiğinin göstergesidir. Bu, duruma göre birkaç olabileceği gibi, sayısız tekrarlar da olabilir. “Yine” sözü bir bıkkınlığın, bezginliğin ifadesi gibi görünse de Gâlib’in yılmadan, azimle bu denemeleri yeniden yaptığını ve yapacağını da göstermektedir. Yine’lerin hangi periyotları kapsadığı müphem gözükmemektedir. Bu, Gâlib’in hayatının bir kesiti midir, Mevlevilik’teki seyr u sülukunun bir parçası mıdır, yoksa varlığın “müteselsilen” yaratılmasına bağlı bir baş döndürücü yinelemeler zinciri midir, belirsizlik içindedir.

Olur mı âşnâ hufrân-ı zühd ummân-ı ma’nâya

Ana her hiss-i anberdür ki sâhilden zuhûr eyler (Şeyh Gâlib)

Okuyucuyu birinci mısradaki, zevrak(kayık), kenar(sahil), deniz algılamaları içine çeken şair, bir nevi terdid sanatıyla, ikinci dizide kayığı şişeye dönüştürmektedir. Bu, üsluba bir heyecan katma amacını gütmeyen yanı sıra, okuyucuyu şaşkınlık amacını da kapsamaktadır. Şişenin kırılması bir nevi dönüşümsüzlüğü, bir daha eski haline dönülemezliği vurgulamaktadır. Tasavvuf ehlinin tecelli tekrar etmez, her biri farklıdır, anlayışını tam da simgeleyen bir durum söz konusudur. Dolayısıyla her kırıklık başka bir kırıklık şeklinde tezahür etmektedir. Düşüş’e bağlı kırıklık burada da devam etmektedir. “Attar, huzura ve tevhide ulaşmanın bir aracı olarak sık sık ‘kırmak’tan söz eder; artık sonsuz durağanlıkta dönmeyen değirmen taşını kırmak gibi veya

Uştürnâme'deki, kullandığı tüm kuklaları kırıp vahdet kutusuna geri koyan kuklacı gibi." (Schimmel 2001: 191).

Gâlib'in kullanmayı çok sevdiği kelimelerden biri de, "sengsâr" dır. "Taşlık yer" anlamına gelen bu kelime sertliği ile, öyle ki şairin parçalanmışlığının ve bütünden ayrılışının hem sebebi olmakta, hem de farkındalığını (bilinçliliğini), sağlamaktadır. "İbn Arabî, yeryüzüne bitişik olup kuşlar gibi yukarılara yükselemesinden dolayı insanın beden yönünün tabiatını 'kayalar'la sembolize etmiştir." (Mahmud 2002: 99). Biz bu parçalanmışlığı, "istek kumaşının bölüşüldüğü" "o zaman" (Elest meclisi) da, "parça parça olmuş kalb" in "sevgi payı" olarak düşmesinde de görmekteyiz. "Mîrî mâlî" olarak gördüğü Mevlânâ'nın eserlerinde de, Galib'in hayallerinin temellerini görürüz. Şüphesiz, gönlün şişeye benzetilmesi ve kırılması düşüncesi çok daha eskilere gitmekle birlikte, Mevlânâ'nın eserlerinin değişik yerlerinde de bu hayale rastlarız: " O; canımı da, gönlümü de hasta etti; gönül şişemi de kırdı!" (Mevlânâ 2000: 458). "Cân kuşu; yâ Hû deyince, kumru; 'kû kû nerede nerede? O'nun kokusunu bile alamadın; sana bekleyiş hissesi düştü' demeye başladı." (Mevlânâ 2000: 444).

Şeyh Gâlib'in tardiyyesinde, onun özellikle bir "ân" a gönderme yaptığını görüyoruz. Bu ân, Cennet gibi bahçelerde, sevgilisi ile huzur içinde gezdiği bir "ân" dır. Ancak, şimdi o "ân" dan ayrılmıştır ve zaman zaman o "ân" ı hatırlamakta, ona tekrar ulaşma arzusu içinde gözükmektedir. Bu yönüyle "tardiyye", gazelin biraz daha açılımı gibidir.

GAZEL

Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâra düşdü

Dayanır mı şişedir bu reh-i sengsâra düşdü

(Yine gönül kayığım kırılıp kıyıya düştü; bu gönül şişededir, taşlık yere düştü, dayanması mümkün mü?)

O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm

Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü

(Can meclisinde istek kumaşları bölündüğü zaman, bize sevgi payı olarak parça parça olmuş bu gönül düştü.)

Gehi zîr-i serde desti geh ayağı koltuğunda

Düşe kalka hasta-i gam der-i lutf-ı yâra düşdü

(Gam hastası bazen eli(testisi)başının altında bazen de ayağı (kadehi) koltuğunda olduğu halde düşe kalka sevgilinin eşliğine düştü.)

Erişip bahâra bülbül yenilendi sohbet-i gül

Yine nevbet-i tahammül dil-i bî-karâra düşdü

(Bülbül bahara erişti ve gül sohbeti yenilendi; ancak tahammül nöbeti yine kararsız gönle düştü.)

Meh-i burc-ı ârızında gönül oldu hâle mâ'il
Bana kendi tâli'imden bu siyeh sitâre düşdü
(Gönül, sevgilinin aya benzeyen yanağının burcunda bulunan beni sevdi;
dolayısıyla bana kendi talihimden bu kara yıldız düştü.)

Süzülüp o çeşm-i âhû dedi zevk-ı vasla yâ Hû
Bu değildi niyyetim bu yolum intizâra düşdü
(Sevgilinin o ceylan gözleri süzülerek kavuşma zevkine yâ Hû dedi. Ne ya-
payım, böyle olmamalıydı, beklediğim bu değildi; gözlerim yoluna düştü.)

Reh-i Mevlevîde Gâlib bu sıfatla kaldı hayrân
Kimi terk-i nâm u şâna kimi i'tibâra düşdü
(Gâlib, Mevlevîlik yolunda, bu sıfatla hayran kaldı; bu yolda kimisi adını
sanını terk etti, kimisi de itibar hevesine düştü.)

TARDİYYE

Ey hoş o zamân ki dil olup şâd
Cân milki idi meserret-âbâd
Ettim o hevâları yine yâd
Allah için eyle ey felek dâd
Ârâyış-i rûzgâr idim ben
(O zamanlar gönlümün sevinçli oluşu ne hoştu; can ülkesi mutluluk doluydu.
Yine o havaları hatırladı. Ey felek, Allah için merhamet et, ben o zamanların
süsü idim.)

Bir bâğ idi kim bu câna me'vâ
Her goncası cennet idi gûyâ
Firkat gelip etti cümle yağma
Gönlümde o neş'e kaldı hâlâ
Mest-i mey-i i'tibâr idim ben
(Ruhum her goncası cennet olan bir bağdaydı; ayrılık gelip hepsini yağma
etti. O sevinç hâlâ içimdedir. İtibar şarabıyla kendimden geçmişim.)

Hîç yokdu sipihre bir niyâzım
Der-kâr idi ayş u nûş u sâzım
Yanımcâ gezerdi serv-i nâzım
Açılmamış idi böyle râzım
Reşk-âver-i nev-bahâr idim ben
(Feleğe hiç yalvarıp yakarmam yoktu; yiyip içip eğlenmem hazırı. Nazlı
servim yanımda gezerdi. Sırrım da faş olmamıştı. İlkbahar beni kıskanırdı.)

Şimdi gam-ı intizâra düşdüm
Bülbül gibi nev-bahâra düşdüm
Çün nârı geçip kenâra düşdüm
Sâgar gibi pâre pâre düşdüm
Mey-nûş-ı itâb-ı yâr idim ben

(Şimdi bekleme derdine düştüm; bülbül gibi ilkbaharı bekliyorum. Ateşleri geçip sahile geldiğimde kadeh gibi parça parça düştüm. Sevgilinin azarlama şarabını içiyordum.)

Ey vâh o rûzgâr geçdi
Gül geçdi vü nev-bahâr geçdi
Dîdâr güm oldu dâr geçdi
Cân teşne kalıp humâr geçdi
Ma'şûk ile bâde-hâr idim ben

(Eyvah artık o zamanlar geçti. Gül ve ilkbahar gitti; sevgili kayboldu. Vatan geride kaldı. Can susamış halde iken sarhoşluk bitti. O zaman sevgili ile ben şarap içerdik.)

Cânân ile ayş u nûş ederdim
Gird-âb gibi hurûş ederdim
Bezm-i meyi şu'le-pûş ederdim
Bülbüllerini hâmûş ederdim
Gâlib gibi kâm-kâr idim ben

(Sevgili ile yiyip içerdim; girdap gibi çoşardım. İçki meclisini alevlendirir, bülbülleri sustururdum. O zaman Gâlib gibi mutluydum ben.)

Sonuç

“Düşmek”, günlük sıradan dilde değişik anlam değerleri ile kullanılmaktadır; ancak bu söz, şairlerimiz tarafından da farklı duygu ve düşünceleri anlatmada sık sık kullanılmıştır. “Düşmek”, çoğu zaman parçalanmanın, kopmanın, uzaklaşmanın, kırılmanın nedeni olmuş; bazen bu hallerin bilincini hissettirmiş ve her şeyden önemlisi insanlara düşüşünü hatırlatarak, tekrar çıkışının yollarını göstermiştir. İnsanlığın geçmişinin köklerinde, suç işlemeye bağlı düşüşün olumsuzluklarının mutlaka izleri vardır. Bu izlerin etkisi bazı kültür ve dinlerde farklı düzeylerde algılanmıştır.

İslam dini, Hz Âdem'in (insanlığın) bu düşüşten önce affedildiğini bildirmiş, dolayısıyla İslam düşüncesinde bu bilinç hep olagelmıştır. Yani bu düşünce içinde olanlar, ezeli bir günah ve kirlenmişlik duygusunda olmamıştır. Ancak, büyük ayrılış onda da kırıklıklar ve parçalanmışlıklara neden olmuştur. Mutasavvıflar, düşüşü Hz. Adem'in yeryüzüne indirilmesinden çok daha öncelere, Allah'ın yaratma iradesine kadar götürmüşlerdir.

Şeyh Gâlib, diğer pek çok şairimizde de gözlemlediğimiz gibi düşüşü farklı şiirlerinin içine serpiştirmekle birlikte, tamamen bu konulara ayırdığı şiirlerinde, bunu yoğun duygularla terennüm etmiştir. Özellikle gazelindeki terennümlerini, Şeyh Gâlib'in Mevlevilik yolundaki "inkıta"ları olarak görmek mümkündür. Hatta ilk bakışta bu, daha çok böyle de görünmektedir; ancak varlığın esrarını, Yaraticının "esma ve ef'al"ini anlamayı hedef edinen tasavvufi bir gelenekten geliyor olması, onun şiirlerindeki anlam derinliğini de göstermektedir.

Kaynakça

- ANDREWS, Walter G. (2001), *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı* (Çev. Tansel Güney), İletişim Yay., İstanbul.
- CHİTTİCK, William (1997); *Varolmanın Boyutları* (Çev. Turan Koç), İnsan Yay., İstanbul.
- DOĞAN, Ahmet (2005); "Hüs'n ü Aşk'ta Kuyu Sembolü", Milli Folklor, S.68, s.180-189.
- FUZULÎ, Divan (1990), (Hzl. Kenan Akyüz vd.), Akçağ Yay., Ankara.
- HOLBROOK, Victoria (1998); *Aşkın Okunmaz Kıyıları* (Çev. Erol Koroğlu-Engin Kılıç), İletişim Yay., İstanbul.
- İZUTSU, Toshihiko (1999), *Fusus'ta Anahtar Kavramlar* (Çev. Ahmet Yüksel Özemre), İnsan Yay., İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim ve İzahlı Meâlî*, (Hzl. Ahmet Davudoğlu), Çile Yayınları, İstanbul.
- LİNGS, Martin (2003), *Simge ve Kökenörnek*, (Çev. Süleyman Sahra) Hece Yay., Ankara.
- MAHMUD, Zeki Necib (2002); "İbn Arabî'de Sembolizm", İbn Arabî Anısına (Makaleler), (Çev. Tahir Uluç), İnsan Yay., İstanbul.
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN-İ RÛMÎ, *Mesnevi ve Şerhi* (1985); (Hzl. Abdülbaki Gölpınarlı), MEB Yay., İstanbul.
- MEVLÂNÂ CELALEDDİN-İ RÛMÎ (2000); *Divan-ı Kebir-Seçmeler C.I* (Hzl. Şefik Can), Ötüken Yay., İstanbul.
- MURATA, Sachiko-CHİTTİCK, William (2000); *İslam'ın Vizyonu* (Çev. Turan Koç) İnsan Yay., İstanbul.
- NEŞÂTÎ, *Divan* (1996), (Hzl. Mahmut Kaplan), Akademi Ktp., İzmir.
- RIFAT, Mehmet (2000); *Gösterge Avcıları*, Om Yay., İstanbul.
- SEYYİD MUHAMMED NUR (1976); *Niyazi Mısri-Divanı Şerhi* (Hzl. Mahmut Saadet-tin Bilginer), Esmâ Yay., İstanbul.
- SCHİMMEL, Annemarie (2001); *İslamın Mistik Boyutları* (Çev. Ergun Kocabıyık), Kabalıcı Yay., İstanbul.

ŞEYH GALİB, *Divan* (1994), (Hzl. Muhsin Kalkışım), Akçağ Yay. Ankara.

_____, *Hüsn ü Aşk* (1992), (Hzl. Orhan Okay-Hüseyin Ayan), Dergah Yay. İstanbul.

_____, (1988); *Şeyh Gâlib* (Hzl. Ali Alparslan), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

TURA, M. Nusret (1997), *O'nun Güzel İsimleri*, (Hzl. M. Erol Kılıç), İnsan Yay., İstanbul.

YUNUS EMRE, *Divan* (1990), (Hzl. Mustafa Tatçı), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

The Image of the Fall and the Fall of Sheikh Galib

Assist.Prof.Dr. Ali YILDIRIM*

Abstract: “The Fall” describes an unwilling descent from a current higher-level position. It causes man not only to lose his present position but also to develop a feeling of worthlessness. The Fall suggests moving further away from values already possessed, and it also points towards a lower position. In addition to its negative sides, however, “falling” has positive qualities as well. Firstly, it reminds man of the value of his earlier position since the value of what is lost is almost always recognized after losing it. Experiencing a fall also gives a person hints as to how he can regain his previous position.

The Fall of Adam has left its traces in the collective unconscious of humankind. The relationship between falling and sinning has been interpreted differently in different religions and cultures. Islam has developed the idea that the Fall of Man was predetermined, and it has therefore accepted the innocence of man in this descent. The Fall, however, has also been the source of vulnerability in all humankind. In the light of these ideas, this study looks at Sheikh Galib’s poems, which include profound mystic symbols, and attempts to find out the traces of the Fall in a “gazel” and “tardiyje” by Sheikh Galib.

Key Words: Fall, Adam, Sheikh Galib, Islamic mysticism

*Firat University, Faculty of Science and Letters, Department of Turkish Language and Literature / ELAZIĞ
ayildirim@firat.edu.tr

Имидж падения и падение Шейха Галиба

Доцент доктор Али Йылдырым*

Резюме: "Падение" характеризует нежелательный спад в имеющейся сфере. Наряду с потерей места в этой сфере падающий подвергается чувству недооцененности. Падение показывает направление более низкое, наряду с удалением от имеющихся ценностей или потерей их в своей основе. Однако вместе с этим падение является одним из показателей удаления. Вместе с сторонами, кажущимися имеющимися и положительными сторонами. Важнейшим является напоминание людям важности потерянной сферы. Так важность имеющейся ценности определяется только при удалении. Кроме того даются следы для повторного восхождения к потерянной уровню. Великое падение Адама оставило в подсознании человечества следы. Связь этого падения с совершенным преступлением воспринимается по-разному в различных религиях. Ислам, в этом обстоятельстве, развивает понятие невинности "спада" человека, с представлением всего этого в судьбе из древности. Однако это падение явилось причиной хрупкости у всего человечества. В данной работе в свете вышеперечисленных соображений представлено исследование следов "падения" в особенности в стихотворении и газели Шейха Галиба, стихотворения которого включают глубокие мистические символы.

Ключевые Слова: Падать, Святой Адам, Человечество, Шейх Галиб, мистика

* Университет Фатих, Факультет Естественных и Литературы, Отделение Тюркского языка и литературы / ЭЛАЗЫ
ayildirim@firat.edu.tr